

La vida entre la brutor i la pudor

Durant les dècades finals del segle XIX i les primeres del XX la vida quotidiana es caracteritzava per la manca de salubritat, en especial a les aglomeracions urbanes. Com més gran era una població, més problemes tenia de salut per mor de la contaminació provocada per residus de fàbriques i pels residus orgànics que es llençaven pertot arreu, entre més raons. El problema era generalitzat a tot Europa. Per tant, passava més o menys el mateix a les ciutats de tots els Països Catalans, si bé el retrat que segueix es refereix exclusivament a Palma i a les altres localitats illenques.

La vida quotidiana a les Illes es caracteritzava per la pudor i la brutor. La brutícia i la insalubritat no afectaven, però, tothom de la mateixa manera. Les classes benestants vivien en zones distingides, més orejades, amb patis interns amplis en molts de casos; en definitiva, en cases que eren molt més sanes que no les de la majoria. Els pobres, els modestos i els miserables, econòmicament, eren els qui vivien amuntegats en carrers infectes excessivament estrets, en edificis sense condicions, en zones on hi havia fàbriques contaminants... Els més pobres, en fi, eren els qui patien aquests problemes, que no eren pas simples molèsties, sinó un risc seriós per a la seva salut.

Aigües netes i brutes. En aquells anys, els de la frontera entre el XIX i el XX, algunes localitats, les més grans, ja disposaven de xarxa de conducció d'aigües netes i brutes. A Palma, per exemple, hi havia la canalització d'aigua potable per a les cases que no tenien dipòsit propi que recollia l'aigua de pluja. Si no, la gent se n'abastia a les bombes o manxetes que servien aigua a les places. També hi havia una xarxa de clavegueram que amb el servei de recollida d'excrements assegurava, si més no oficialment, la deguda evacuació dels residus orgànics humans. Oficialment, doncs, es disposava d'aigua neta i d'una evacuació adequada de les brutes. Perfecte per a la salut. El pro-

La vida quotidiana al final del segle XIX transcorria entre molta brutor i pudor fins al punt que la salut dels més pobres se'n ressentia.

EL TEMPS
Els carrers estrets de Palma afavorien l'acumulació de porqueria que el veïnat llençava des de les finestres.

blema, però, era que la diferència entre la realitat oficialment suposada i la que es donava de debò era molt gran.

El problema per a la gent que havia de confiar en la canalització d'aigua per al consum era que tal confiança esdevenia injustificada del tot, perquè les canonades sovint no duïen aigua. Tan senzill com això. Es podria pensar que això s'esdevenia quan hi havia sequera. Sí, però no tan sols. Es podria suposar, per ventura, que les carències es limitaven a l'estiu. I sí, a l'estiu eren més intenses, però tampoc no tan sols passaven a l'estiu. Ben ver era que al llarg de tot l'any, amb pluja o sense, les manxetes deixaven de funcionar, i a la canalització a cases i pisos no hi havia ni rastre d'aigua durant dies o, a vegades, setmanes. Per què? La pèssima canalització feia que les canonades es rompessin contínuament, i com que l'administració no estava per fer gaires despeses per al bé públic, el servei s'aturava. Això causava les molèsties fàcils d'imaginar al veïnatge.

En un informe de l'enginyer municipal de Palma del 1898, reproduït per *La Última Hora* el 23 de març d'aquell any, s'hi pot llegir que *"a causa de las incrustaciones y materiales depositados por la corriente, no pueden prestar [les canonades] servicio, siendo imposible abastecer bien los depósitos públicos y particulares"*. Tres anys abans, el 23 de març de 1895, *La Almudaina* ja deia que el problema de *"la falta de agua (...) achaque que adolecen en general todas las fuentes de esta ciudad"* creava inconvenients molt seriosos i *"ponen malas de disgusto a las vecinas"*. El lapse transcorregut entre les dues citacions permet entendre quin interès posava l'administració pública per a solucionar el problema. Cap. I això que en certes localitats la manca d'aigua canalitzada era crònica, com a Eivissa, on el *Diario de Ibiza* es queixava, l'abril de 1897, que *"la única fuente que surte de agua esta población empieza a mostrarse tan avara del precioso líquido, que no sólo la falta de pan es lo que se ve en perspectiva sino también de agua para beber"*. Però les institucions, com si plogués.

Si les canonades de l'aigua per a beure estaven tan malament com això, les de les brutes es mostraven igual o pitjor. El Col·legi de Metges i Farma-

EL TEMPS

Les parades de diligències i les estacions de tren eren un dels llocs més infectes, perquè s'hi

ceütics de Balears, en la sessió plenària del 24 de gener de 1897, instà les autoritats que assumissin *"la necesidad de mejorar el alcantarillado"*, perquè com que era *"tan defectuoso"*, el risc *"desde el punto de vista sanitario"* era *"grave"*. La petició formal dels sanitaris responia al fet que per tot Palma les boques del clavegueram emetien una pudor infecta i sovint expulaven matèria orgànica, que quedava embassada a la vida pública. Com és bo de suposar, a l'estiu el festival de pestilència era repugnant d'allò més. No obstant això, el risc principal de la deficient xarxa de canonades no venia d'això, sinó de la contaminació que les aigües brutes provocaven a les netes.

En efecte, la xarxa s'havia construït amb marès de baixa qualitat, un ma-

terial molt porós i permeable. A més, les dues canalitzacions, la de l'aigua potable i la de les aigües brutes, anaven paral·leles. Això tenia la conseqüència que l'enginyer municipal de Palma expressava en un informe el 1895, publicat parcialment pel periòdic *Las Baleares* el 13 de febrer: *"Las aguas sucias penetran en [la canal] de las sucias"*.

I aquest no era pas tot el ris que es corria, perquè cal tenir en compte que una part de les canalitzacions, la més nova, s'havia fet a partir de tubs de ferro recoberts a l'interior d'un *"baño de materia betuminosa"*, perquè duressin més, cosa que amb el pas del temps *"altera desfavorablemente las aguas [netes] haciéndolas insalobres"*, segons denunciava el mateix enginyer el 1898

sumaven les deposicions animals i humanes.

en un informe referit per *La Última Hora* el 23 de maig.

En resum, allà on hi havia canalització d'aigua neta i bruta, com a Palma, es mesclaven, la qual cosa generava el perill per a la salut que és bo d'imaginar. I, a més, el clavegueram era tan defectuós que a través de les boques enreixades els carrers s'omplien de matèria sòlida, de manera que és fàcil de suposar la pudor de l'ambient.

Però no era aquest el principal risc per a la salut derivat de la contaminació.

Aigües putrefactes. Quan plovia fort, moltes zones quedaven inundades. Es tractava d'un problema que l'orografia del terreny provocava i que no havia estat resolt per la mà humana. La conseqüència era que, després de les

plogudes, el sol corrompia l'aigua embassada i les deixalles orgàniques que hi pogués haver, la qual cosa suposava risc de paludisme.

El problema era especialment important a les zones litorals baixes – per exemple, a Mallorca al Molinar, Campos o Alcúdia, entre bastants d'altres indrets– quan feia mal temps i entrava una aiguada de mar a dins terra. I com que no hi havia per enlloc un sistema de drenatge, allà quedaven las llacunes, que ben aviat, més que no pas d'aigua, ho eren de pestilència de molt mal d'aguantar. Aquests llacs pudents, emissors d'efluvis palúdics, eren el veïnatge durant un bon grapat de mesos a l'any per a milers i milers d'illencs. L'administració no feia absolutament res per a canviar la trista situació de tanta gent. Normal: eren ciutadans de condició modesta. Els benestants no vivien en aquestes zones baixes, sinó a les altes, on no es produïen aquests embassaments, l'aire es movia més i era més saludable, etc. Per tant, no hi havia cap motiu perquè les autoritats se'n preocupessin gaire, i encara manco per a ocupar-se'n.

La relativa preocupació sense ocupació de l'administració es deixa veure amb tota la seva intensitat el novembre de 1896, quan el dia 18 –segons contava *La Almudaina* l'endemà– el governador civil enviava una circular a tots els ajuntaments de les Illes perquè “*utilizando los fondos de que dispongan*” procedeixin “*sin demora*” a la neteja de torrents, vies naturals de desembossament d'aigua, o crear-ne si fos necessari, per a evitar els desastres que solien passar cada tardor i hivern amb les pluges i tempestes de mar. És important observar que la màxima autoritat ordena les feines, però, això sí, adverteix que les han de pagar els consistoris. Cap ni un no en feia el més mínim cas, perquè deien que no tenien doblers. I qui dia passa, any empeny. Així passaven els anys, molts, sense que mai no es resolgués el problema.

Unes altres contaminacions.

Aquestes aigües embassades i putrefactes eren un problema seriós, però no eren el principal risc per a la salut pública derivat de la contaminació. Ho eren bastant més les fàbriques, si més no per als seus veïnats més propers. Els

grans tallers i fàbriques estaven localitzats sempre en zones de residència modesta, obrera, pobra, miserable, en fi. A Palma, per exemple, eren Can Perantoni, Molinar, Santa Catalina, Calatrava, Can Capes, Coll d'en Rebassa, entre més zones, les barriades que ho patien. El mateix passava a les localitats de la resta de Mallorca, Eivissa i Menorca, que tenien activitat industrial, la qual sempre se situava a les zones de residència més pobra.

L'assecatge i tractament de pells, tots els tèxtils en general, les refineries de petroli, les cristalleries, les destil·leries, les fàbriques de gas, les de cordes, les de catifes, etc., regalaven els seus veïnats amb generoses dosis de pestilències diverses, incloent-hi l'abocament de líquids a la vida pública o en solars, on formaven bassiots enormes, amb un risc per a la salut que no és de dir. Tot això a banda, evidentment, dels renous normalment mals d'aguantar.

Malgrat les queixes, l'autoritat feia com si no sentís res. Així ho recollia *La Correspondencia* l'11 de juliol de 1898 quan lamentava que a pesar de tanta contaminació, de tantes queixes, d'infeccions de veïnats per aquest motiu i de ser una activitat –tirar substàncies perilloses on se volia–, teòricament, no permesa, “*la Junta de Sanidad sigue haciendo oídos sordos*”.

Hi havia zones que no només patien tan inconvenient veïnatge de les fàbriques, sinó que, a més, podien haver de patir la companyia de dipòsits d'animals morts o de mercats que deixaven tirats restes putrefactes de carns i peixos. Naturalment, la gent que vivia a les zones que acollia aquests tipus d'activitat era sempre d'extracció molt modesta; per tant, a l'autoritat no la preocupaven gens les conseqüències per a la salut pública. A Palma, per exemple, els veïns del Coll d'en Rebassa es cansaven de protestar perquè devora tenien es Carnatge, el dipòsit municipal per a animals morts, que podia. Els pobres ja podien queixar-se, ja, que ningú no els en feia cas. *La Almudaina* explicava el 19 de setembre de 1898 que el dia anterior “*había siete u ocho animales en estado de descomposición cuyo olor pestilente se dejaba sentir (...) a más de un kilómetro de distancia*”. La llei obligava que els animals morts havien de ser enterrats en cal. Mai no es com-

EL TEMPS

Tota l'àrea de les murades de Palma (camí de ronda, fossar i la part damunt) era un enorme abocador, ple de porqueria de tota mena, on tot podia.

plia. Ni tan sols a es Carnatge, dipòsit municipal.

Ben igual patien els veïnats del mercat de Lluçmajor, que es mostraven indignats –segons el mateix diari del 17 de novembre de 1895– perquè ningú no els en feia cas, a l'ajuntament, i havien de conviure “con el olor pestilente”, dels llocs dedicats a la venda de peix que deixaven les restes tirades de qual-sevol manera per tota la rodalia, “tanto de día como de noche (...) que es imposible vivir en sus inmediaciones” per la pudor, especialment durant l'estiu.

La deixadesa de l'autoritat respecte de la mínima higiene pública –a la qual obligaven les normes coetànies– era tan gran que fins i tot els residus –orgànics i no orgànics– dels particulars –dels qui no tenien connexió al clavegueram– s'ensenyorien de bona part de les vies públiques de les zones de residència més modesta. En descàrrec de les administracions s'ha de dir que molta gent era molt porca, més com més modesta era. Les coses com son. Deposar aigües corporals grogues o defecar en els carrers era encara habitual. Ho con-

ta, per exemple, el corresponsal de *La Almudaina* quan el de 13 gener de 1898 es queixa que “*todos los días se suceden actos que repugnan*” a l'estació del tren, quan la gent, espera que t'espera, sent necessitats orgàniques i, apa, allà on es troba les fa; el gasetiller insta les autoritats a “*construir excusados*” públics, però com és bo d'imaginar hagueren de passar molts d'anys per a accedir a aquest servei. La gent ho feia allà on es trobava, davant la irritació de la premsa benpensant que recollia l'oi que sentien les classes distingides davant d'aquestes pràctiques que “*desdixen la cultura de un pueblo*”.

Les estacions, sobretot de carros i diligències, eren un dels focus més actius de regar la quotidianitat amb una repugnant olor ambient, tal era la quantitat de deposicions que s'hi acaramullaven, tant fos d'orines com de defecacions de persones i de cavalleries.

A més, no era gens estrany que des de les cases i pisos se seguís amb el costum atàvic de tirar les porqueries finestra o porta cap a fora. Així que restes de menjar, deixalles diverses i,

especialment, allò que contenia el poal de les deposicions corporals acabaven en plena via pública. I cal tenir present que els carrers, en la majoria dels casos, eren molt estrets. Així que el perill per als vianants era més que imaginable. *La Última Hora* clamava el 9 de juny de 1896 perquè la “*Junta de Sanidad procure evitar que nuestros vecinos tiren aguas sucias a las calles*”. Ca barret, la Junta ni es preocupava d'aquestes coses.

És ver que no tothom era tan porc. N'hi havia que complien les normati-ves d'higiene pública, que obligaven que quan no es tenia excusat propi –pou negre o connexió al clavegueram– s'havien de deixar el vespre les feines fetes dins un poal tapat al portal, i a la nit el que s'anomenava *carro d'“aportadoras”* el recollia i se l'endua a un abocador, fora de la localitat. En teoria era un servei que funcionava la mar de bé: els carros –a Palma n'hi havia 73 i un nombre ignot a la resta de localitats– s'identificaven amb el color verd, havien d'anar ben tapats i els carreters havien de fer la seva feina du-

